

Dette værk er downloadet fra Slægtsforskernes Bibliotek

Slægtsforskernes Bibliotek drives af foreningen Danske Slægtsforskere. Det er et privat special-bibliotek med værker, der er en del af vores fælles kulturarv omfattende slægts-, lokal- og personalhistorie.

Støt Slægtsforskernes Bibliotek – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://www.dsshop.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug. Videre publicering og distribution uden for husstanden er ulovlig.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://bibliotek.dis-danmark.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

KIRKEHISTORISKE SAMLINGER,

FJERDE RÆKKE,

UDGIVNE AF

SELSKABET FOR DANMARKS KIRKEHISTORIE

VED

HOLGER FR. RØRDAM,

Dr. phil., Sognepræst.

ANDET BIND.

KJØBENHAVN.

I KOMMISSION HOS UNIV. BOGHANDL. G. E. C. GAD.

THIELES BOGTRYKKERI.

1891—93.

Bidrag til Enewald Ewalds Levned.

Ved Vilhelm Bang.

Den 2 Januar 1728 blev Enewald Ewald, Digteren Johannes Ewalds Fader, efter forudgaaet Valg af Missionskollegiet, kaldet til at være Præst ved det nys oprettede Vajsenhus i Kjøbenhavn. Han kom snart til at indtage en meget fremtrædende Plads i Hovedstadens Gejstlighed som den, der længe maatte betragtes som en af de vigtigste Ledere af den pietistiske Bevægelse; han vandt sig mange Venner, men selvfølgelig var der paa den anden Side mange, der saa skævt til den hele Retning i Liv og Forkyndelse. Ewald døde 17 Novbr. 1754, men hans sidste Aar vare ikke lykkelige; dels plagedes han af Sygelighed, dels vare Forholdene i selve Vajsenhuset nok skikkede til at volde ham Bryderier. Dette fremgaaer ikke af Exners Efterretninger om det kongelige Vajsenhus (1881), ifølge hvilket Værk (f. Ex. S. 39) man snarest skulde antage, at han maatte føle sig vel tilfreds med sin Gerning og Stilling. I den Ledreborgske Manuskript-Samling findes i Pakken Fol. 430 nogle Breve fra ham til Grev J. L. Holstein, af hvilke det viser sig, at han i sine sidste Leveaar var langt fra at være glad ved sin Stilling, hverken i den ene eller den anden Retning, og ifølge hvilke det synes, at han halvvejs var falden i Unaade hos Magthaverne, saa han endog tænkte paa at søge sig en anden Virksomhed. Det,

der har givet Anledning til det første af de her aftrykte Breve, var den Strid, der førtes indenfor Stiftelsens Mure angaaende forskellige indre Forhold, og som omtales i Exners anf. Skr. S. 41; den førte til, at Ewald fandt sig foranlediget til i Direktionen at afgive en Separat-erklæring. Dette spændte Forhold har maaske ogsaa været Grunden til, at man efter hans Død ikke vilde give Enken Pension, hvortil hun ganske vist næppe har været fuldstændig juridisk berettiget, men som man dog i Betragtning af hendes Mands Virksomhed skulde antage, at hun kunde have et moralsk Krav paa.

Deres Høygrævelige Excellence

Høy- og Velbaarne Hr. Geheime Raad!

Jeg maa underdanigst tage mig den Frihed skriftligen at tilkiendegive Deres Høygrævel. Excellence min Resolution angaaende den bevidste Erklæring til Hans Majestæt at underskrive. Dog maae jeg strax i Forvejen ydmygst udbede mig, at Deres Excellence vilde have den Godhed for mig, at ikke lade dette mit Brev komme for andres Øyne. Aarsagen til denne Begiering er, fordi Mr. Lüder¹⁾ vidste at sige mig og at kaste mig i Næsen, hvad jeg for kort siden skrev Deres Excell. til, Mr. Praem²⁾ angaaende, et par Dage efter at det var skrevet. Jeg har da efter den Tilladelse, mig blev given, igiennemlæst Erklæringen hos Hr. Justitz Raad Finckenhagen³⁾, og derpaa annoteret de paa indliggende annoterede puncter, som jeg ikke saaledes kand underskrive af de af mig anførte Aarsager. Er det mueligt, at det kand forandres, saa kunde jeg underskrive med; men hvis ikke, saa nødes jeg til at udbede mig den Frihed, at jeg maa give min Erklæring à parte, og til den Ende at begiere, at Praems Klagemaal maae mig communi-

¹⁾ Økonom ved Vajsenhuset † 1768.

²⁾ Cay Praëm, Informator ved Vajsenhuset, blev samme Aar Præst i Øsløs, Vesløs og Arup († 1802).

³⁾ Inspektør ved Vajsenhuset † 1772.

ceres. Det er ikke af Partiiskhed eller af Lyst til at contradicere, men af Samvittigheds Overbeviisning, at jeg dette begierer. Gud er mit Vidne, hvor stor Høyagtelse jeg har for Deres Høygrævel. Excellence og hvorledes jeg skønner paa de mange mig af Deres Excellence beviiste Godheder. Men det gielder her Samvittighed og Sandhed, hvorføre da jeg maae ydmygst bede, at det ikke ugunstig optages, at jeg dissenterer i de ting, som jeg anderledes indseer. Men Deres Høygrævel. Excellence tillade mig, at jeg maae noget nærmere expectorere mig i eet og andet, som jeg ey har kundet eller agtet for nyttigt at fremføre udi Collegio. Jeg har vel for længe siden seet eet og andet at gaee urigtig til, men har ey kundet remedere det. J. Raad Finckenhagen, den jeg dog holdt for en from og redlig Mand i den Tid, viiste den Skrøbelighed, at hand ey kunde fordrage, om noget blev mig forebragt af Præceptorerne, som burde rettes, og viiste sig at være meget fortrydelig og fortørnet imod dem, som gjorde det, da hand naar jeg sagde ham saadant, ansaae det som en Beskyldning af dem imod sig, ligesom hand ikke i agttog sit Embede. Ligesaa naar jeg selv observerede noget, som hand meente at komme ham alleene ved; hvorover jeg, for at ikke støde ham, viiste alt fra mig til ham, hvad den udvortes Disciplin og Orden, Oeconomien, Klæder, Reenlighed og Inspectionen angik, da jeg ikke saa, at det nyttede noget, at jeg lagde mig ud med ham. Jeg har ofte seet meget slet og uforsvarligt Mad, som er bleven mig viist af Præceptorerne, jeg har og sagt ham det, men det er bleven ilde tagen. Imidlertid har jeg dog ikke aldeles efterladt at tale til ham derom, naar jeg observerede noget, der var af større Vigtighed. De ting, som hand nu aldeles vil skyde paa mig i henseende til inspectionen, har hand paastaaet at være allene hans Sag, og det er ganske kort siden, at hand opregnede alt det som sin besynderlige Pligt at see efter, hvad hand nu vil bebyrde

mig med. Alligevel har jeg, som sagt er, naar jeg er kommen i Erfarenhed om noget, sagt ham det, i hvorvel jeg nu paa nogle Aar, siden min Svaghed har været saa stor, ey har kundet tage vare paa, hvorledes det gik til, saa som jeg gierne vilde. Hvad Mr. Lüder angaaer, saa har jeg temmelig stærk Overbeviisning om, at hand er en stor Hyklere, en gierig og uretfærdig Mand. Hand har for mange Aar siden, da hand laae i en meget færlig Sygdom, skriftet temmelig reent for mig, og med stor Angest af sig selv bekiendt mange ting, hvori hand ikke havde handlet efter Samvittighed, men da hand blev frisk igien, sagde hand til mig: Man havde sagt ham, at hand havde talet saadanne ting med mig, men det havde været i Phantasi. Saa længe Et. R. Høyer¹⁾ var hos os, havde hand skarp Tilsyn med ham, hvorføre Lüder viser en Bitterhed imod ham indtil denne Dag. Da J. R. Finckenhagen havde været her nogen tid, sagde jeg ham det, hvorledes jeg ansaae Lüder, for at advare ham, men hand var persvaderet, som hand meente, om Lüders Redlighed, og da jeg søgte at overbeviise ham anderledes, saa blev hand til sidst ganske vred og misfornøyet, og det var en lang tid, at hand viiste tydeligen, at hand havde mist sin Fortrolighed til mig. Imidlertid har Lüder giort mange ting, som ikke vare rette, og ikke agtet inspecteuren meget; men hand har giort, hvad hand har villet. Jeg veed derom mange specialia, men da jeg ey kand afgive mig med at bevise dem, saa nytter det ikke, at jeg taler videre derom. J. R. Finckenhagen har vel selv fleere Gange sagt til mig om Lüder: Den stakkels Mand taaler ikke, man siger ham noget, hand bliver saa heftig, hvormed denne listige Mand har vidst at afskrække J. Raaden fra at tale meget til ham. Det er kun kort siden at hand sagde til mig, hand fick

---

¹⁾ Den bekjendte Historiker Andreas Hojer, der i sin Tid havde været Direktør ved Vajsenhuset.

at begiere en større Myndighed imod Spisemesteren af Directeurerne, at hand kunde sette ham i Mulct, naar hand var saa grov imod ham. Jeg kunde opregne flere ting, som ere af dette Slags, men vil nu ikke opholde Deres Excell. dermed. At Mr. Lüder har tiit kjøbt slette Vahre og brugt til Oeconomien, er en Vished, dog er hand altid tillige forsynet med gode Vahre, som kand fremvises, ifald der skeer Eftersyn. At hand har en lønlig Contract med Bageren, er jeg temmelig forvisset om, da hand giver ham mindre, end Brød-Taxten tilholder, hvorefter Bageren ey kand staae ved at give saa got Brød, som han burde, og Bageren selv har beklaget, at hand er bleven belæsset med en heel Hob slet Rug, som hand maatte bage Brød af til Waysenhuset efter Lüders Paastand etc. Jeg skriver dette alt til Deres Excell., i den Fortrolighed, som jeg har til Deres Excell. at ey andre faae dette at see eller høre; thi jeg hverken kand eller vil give mig af med at føre Beviis herover. Hvorledes Mr. Lüder har søgt at mude¹⁾ visse Personer, er her i Huuset bekjendt, og en Snak saavel her som i Byen over alt. Jeg troer derfor, at hand er en skadelig Mand for Huuset, og at det blir ikke uden Larm og Fortred, saa længe hand er her. — Jeg maa endnu tage mig den Frihed at tale noget om Mr. Praem og hans Sag. Jeg ville ikke negte, at jeg jo indtil denne Tid er persvaderet om hans redlige Absigt i denne Sag, endskiønt jeg ey heller vil negte, at hand er noget for heftig. En tid lang maatte Finckenhagen selv imod mig tilstaae, at ingen Præceptor havde saa antaget sig Børnenes Beste, som hand gjorde; men da hand taledes til ham om adskillige Mangler, som Inspecteuren selv var skyld i, blev hand misfornøyet med Praem. Men jeg vil nu forbigaae alt, hvad herom kunde siges, og alleene mentionere een punct, som jeg saare har forundret mig over, ja blev forferdet over, da jeg hørde Erklæringen sidst oplæse.

---

¹⁾ bestikke.

Justitz Raad Finckenhagen har i Directionens Navn begiert Erklæring af Praem paa 3 Poster, nl. hvorføre hand ikke havde faaet sine Klagemaal frem, da hand var adjunctus? hvorføre hand gik siden Directionen forbi, og gik lige til Kongen? item, hvorledes det var at forstaae, at alt var got og lykkedes, da hand dog siden klager over Forfald etc. Herpaa gav Praem sin Erklæring, som jeg ikke vil negte, at hand har sagt mig derom. Men jeg har forundret mig derover, at JRaaden ey har viist den frem, (dog jeg undrer mig ey saa meget, da jeg erindrer, at der vare adskillige ting i hans Erklæring, hvori han viiste, at JRaaden havde ey reflecteret paa hans Klagemaal og billige Begieringer), da der findes en langt anden Forklaring over forbenævnedes Puncter, og især den Sidste, end som den der staaer i Erklæringen til Hans Majestt., da jeg dog mener, at Billigheden udfordrer, at man bør lade enhver være sine egne Ords Fortolkere. Nu, jeg maa bryde af, og jeg beder endnu engang underdanigst, at Deres Excell. beholder dette ved sig selv, og at dette mit Brev, som jeg skriver saa dristig i Fortrolighed til Deres Høygr. Excell., ey maa komme mig til præjudice, men casseres, naar det er læst. Imidlertid haaber jeg, at Deres Excell. heraf seer, at jeg ikke uden Aarsag vegrer mig at underskrive det, som jeg er langt anderledes persvaderet om, og at jeg i denne Sag alleene agter at handle efter Samvittighed. Jeg ønskede af mit hierte, at alt dette kunde remederes, og at det ey skulde komme til større viitløftighed, som jeg dog ikke venter at kunde undgaaes, i Fald Praem skal have sin dimission, og Lüder skal blive. Ifald Deres Høygrævel. Excellence ikke kand bifalde mine Tanker, vil jeg i det mindste udbede mig denne Gunst, at Deres Excell. vilde dømme mildere om min Opførsel i denne Sag, da jeg, om jeg end nødes til at dissentere og skulde blive nødt til at give min Erklæring à parte, dog altid skal bevare den Skiønsomhed og Høyagtelse, som jeg bærer i mit Hierte

imod Deres Excellence. Jeg henlever imidlertid med al submission

Deres højgrævelige Excellenc
 Høy og Velbaarne Hr. Geheime Raades
 Kongel. Waysenhuusz underdanigste og ydmygste Tiener
 d. 1 April 1753. Enewald Ewald.

Udskrift: A son Excellence Monseigneur de Holstein, Comte de Ledhrebürg, Chevalier de l'ordre d'Elephant, Conseiller privé des Conférences, Ministre privé au Conseil privé, Chambellan, Chef de la Chancellerie Danoise, President du College de Cursu Evangelico promovendo etc.

Vedlagt findes Ewalds Separatvotum af 14 April s. A., der dog nærmest kun er en videre Udvikling af de Besværinger over Økonomien i Vajsenhuset, som indeholdes i ovenstaaende Privatbrev. Ventelig har den Misfornøjelse med Forholdene, som deri giver sig tilkjende, affødt følgende mistrøstige Skrivelse.

Deres Høy-Grævel. Excellence,

Høy og Velbaarne Hr. Geheime Raad!

I Følge af Deres Høygrævel. Excellences Befalning i sidste Samling haver jeg opsat nogle Puncter, som jeg agter at kunde være fornødne og tienlige for Waysenhuset. Om og hvor viit de kand synes antagelige, vil jeg overlade til Deres Høygrævel. Excellences samt øvrige Hrr. Directeurs got-befindende. Jeg for min Deel vil tilstaae for Deres Excell., at jeg har mist mit Mod ved Waysenhuset, tillige med min Lyst til at blive der længere. Og jeg vil udbede mig kun denne eeneste Gunst af Deres Høygrævel. Excell., at, naar der skulde forefalde nogen for mig convenable station, som ieg allerunderdanigst kunde bede Deres Kongel. Majstt. om at forflyttes til, Deres Høygr. Excell. vilde være med dertil behielpelig. Med Deres Excell. gunstige Til-ladelse vilde jeg nu reise ud paa Landet for min Helbreds

Skyld; Imidlertid skal jeg, om HERren vil, indfinde mig til de ansatte Collegii Samlings-Dage, saa vel som til at prædike, saa tiit jeg nogenledes kand.

Deres høygrævel. Excell.

Høy- og velb. Hr. Geh. Raads

Kongel. Waysenhuusz

underdanigste Tiener

d. 18 Junij 1753.

E. Ewald.

I en senere Forestilling til Kongen (dat. 8. Okt. 1753) fra det samlede Missionskollegium (J. L. Holstein, E. Falsen, E. Ewald, P. R. Goiske) er der imidlertid kun i ringe Grad taget Hensyn til Ewalds Klager over Økonomien i Vajsenhuset. Kollegiets Forslag om enkelte mindre indgribende Reformer i disse Forhold ere saa at sige ordret stadfæstede ved den kgl. Resolution af 29. Marts 1754 (parafereet af J. L. Holstein). Som ovenfor er bemærket, døde Ewald 17. Novbr. s. A. — Her efter følger nu et Par Ansøgninger fra hans Enke.

Deres Høy-Grævelig Excellence

Høy og Velbaarne Naadigste Herre!

Dersom ieg ikke var saa fuldkommen overbeviist om Deres Høygrævelige Excellences Naadige og medlidige gemyt, hvis bestandige Disposition er henrettet til at hielpe og understøtte alle dem, som er trængende og staa udi nogen slags betryk, hvoraf min Sl. Mand og ieg hidindtil har haft saa mangfoldige og særdeles prøver, da torde ieg ikke tildriste mig at frem komme med dette mit underdanigste, og derved igientage Min forestilling, om Mine nærværende besværlige og betrængte omstændigheder med ansøgning om at erholde penssion! af frygt for at Deres Høygrævelige Excellence maatte tage saadant mit Foretagende unaadig op, og min tunge skiebne derved maatte blive meere formeret, end formindset og lettet! Men ieg haaber og underdanigst forventter, at Deres Høygrævelige Excellence ikke

kand nægte Sig Selv og mig som en trængende Sin Naade, og forhen hafte Hiertelav, og derfor saa vel i henseende til de omstændigheder, hvor udi ieg mig for nærværende tiid befinder, som og til min Sl. Mands lange tjeneste ved Weysenhuuset, vil lade sig bevæge til at være mig behjælpelig for at erholde en pension, til Soulagement for mig og mine uopfødte børn, samt at nyde fremdeles fri huus-værelser paa Weysenhuuset!

Med hvad hengivenhed og hiertelav min Sl. Mand stedse har æret og med taknemmelighed venereret Deres Høygrævelige Excellence, derom kand ieg, som den, der saa ofte har hørt ham declareret dette sit Sind, være det visseste Vidnesbyrd, og hvad mig angaaer, da kand ieg underdanigst og med en god Samvittighed forsikre, at ieg med ligesaa fuld overbeviisning har fuldt, og taget deel udi saadanne min Sl. Mands Sentiments! Skulde derfor nogen slags omstændighed i henseende til min Sl. Mand eller mig præsentere sig anderledes for Deres Høygrævelige Excellence, end som med dette vort Sind er conform, eller og ved nogen slags interpretation anderledes forklares, for derved at berøve og spilde for mig den Naade og det hiertelav, som min Sl. Mand og ieg uforanderlig og i saa mange aar har havt store prøver af, da maatte ieg hierteligen beklage min og mine umyndige børns Skiebne, som derved ville komme til at savne den pension, og hvad ellers ieg til vores fælles Soutien og underholdning behøver! Hvorfor ieg herved underdanigst og instendigst ansøger og beder, at Deres Høygrævelige Excellence fremdeles Naade for mig vilde beholde, og lade mig nyde Deel udi den fra Gammel tiid min Sl. Mand og mig forundte store Bevaagenhed og genereusite, hvorved ikke allene min tunge Skiebne, og da ieg ved min Enke Stand er bleven tilstrækkelig saaret, nogenledes ville forandres og hielpes. Men derved ville endog den lettelse mig tilflyde, at ieg udi almindelighed, og af en og anden i særdeleshed, med mere Medlidenhed kunde vendte at blive beegnet og

assisteret, end hidindtil i min Enkestand skeed er. Jeg stoeler bestandig paa Deres Høygrævelige Excellences genereusitet, som uden forskiel lader allee trængende, end og de, som vide sig virkelige forseelser skyldige, vederfare sin hielp, og derfor eyheller lader en Enke, som ved sin Mands Død paa saa mange maader og saa Smertelig er saaret, som mig er vederfaret, uden Consolation fra Sig bortgaae, udi hvilket haab ieg med Submission og dyb respect stedse lever

Deres Høygrævelige Excellences
Høy og Velbaarne Naadigste Herres
underdanigste og allerærbødigste tienerinde
Maria Sl. Evalds.

Kongel. Weysenhuus d. 19 Martzi 1755.

Deres Høy-Grevelig Excellence,
Høy- og Velbaarne Naadigste Herre!

Jeg beder underdanigst, at Deres Høy-Grevelige Excellence ey tager mig unaadig, at ieg understaaer mig at komme paa Nye til Deres Høy-grevelige Excellence med min underdanigste Bøn og Begiering, som er, at Deres Høy-Grevelige Excellence vilde legge den Naade til de utallige Mangfoldige Naader, som Deres Høy-Grevelige Excellence har beviist i mod mig og mine, hvilket ikke Herren skal lade Dem blive ubelønnet! at De vil give mig frie Huus, da ieg sidder med 3de Faderløse uopdragne børn; ieg ved ey udveye for mig selv, siden for dem. Herre Gud, hvor er ieg bleven ulykkelig, ved det ieg er falden i Deres Høye Huuses unaade, Naadigste Herre, tag mig dog for Guds skyld ey unaadig op, at ieg understaaer mig at skrive dette, da ieg ofte haver tænkt at vilde tage mig den underdanigste frihed, at gjøre min underdanigste opvartning Hos Deres Høy-grevelige Excellence og den Naadige Grevinde; mens saa lenge som ieg ikke veed, om det skulde blive unaadig optaget, tør ieg ey understaae mig at komme for Deres øyne. Den alvidende Gud, som

ved alleting, og som skal gjøre alle ting klart paa hiin Dag, skal være mit Vidne, at ieg aldrig har tenkt, taelt, eller giort andet end, som det der kunde være til Deres Høy-grevelige Excellences og Høye Huuses aller største berømmelse og med den aller største høyagtelse, hvilket ieg heller aldrig andet har havt aarsag til, og ieg maatte have været det uskiønsomste Chreatur, der kunde være til, om ieg havde giort andet. Den almægtige Gud hand ræde mig dog af ald den ulykke, som ieg er kommen udi, som ieg og vist haaber, og at Deres Høy-Grevelige Excellence igien seer i Naade til mig og mine faderløse børn, og igien under os Deres Høye Naade, hvor i mod ieg u afladelig skal bede den allerhøyeste, at hand riigelig og overflødig vil velsigne og belønne ald den velgierning, som Deres Høy-Grevelige Excellence viiser mod mig og mine. I hvilket inderligste ønske ieg nest underdanigst haab om bønghørelse med dybeste Soumission henlever

	Deres Høy-grevelig Excellences
	Høy og Velbaarne Naadigste Herres
Kongel. Weysenhuus	underdanigste tienerinde
d. 7 Juni 1755.	Maria Sl. Evalds.

Vi vide ikke, om Ewalds Enke har faaet sin Bøn opfyldt; men nogle Aar efter (1758) ægtede hun den velhavende Hørkræmmer og Overformynder Peder Hulegaard i Kjøbenhavn (Farbroder til den af Johannes Ewald elskede og besungne Arense). Da denne døde 1769, forblev hun siden i Enkestand indtil sin Død 1791.